

הכנס הראשון של האגודה הישראלית להיסטוריה של ילדים

יום רביעי, י' שבט תש"ף, 2.5.2020

האקדמית הגליל המערבי

בנין ביה"ס לניהול, אודיטוריום 727

חוברת תקצירים

תכנית הכנס:

9:00 התכנסות

9:20 ברכות: ד"ר חיים שפרבר, ראש החוג הרב-תחומי, האקדמית גליל מערבי

דברי פתיחה: ד"ר טלי ברנר, אוניברסיטת תל אביב

9:30 הרצאת פתיחה: ד"ר בעז כהן, האקדמית גליל מערבי

הנשמע קולם של הילדים הניצולים לאחר השואה?

9:50 – 11:10 מושב ראשון: קולות הילדים 1

יו"ר: ד"ר זהבית שנקולובסקי, מכללה אקדמית אשקלון

ד"ר גליה השרוני, אוניברסיטת חיפה ויד בן צבי

לרעי היקר שלום וברכה... ילדות במושבות העבריות בראשית המאה העשרים בראי מכתבי ילדים

ד"ר אסף מונד, אוניברסיטת תל אביב

תגובות של ילדים לתקיפות הצפלינים בלונדון בזמן מלחמת העולם הראשונה

ד"ר עמוס בלובשטיין נבו, אוניברסיטת אריאל, אוניברסיטת בר-אילן

עולמם של מוכרי העיתונים הקטנים בישראל

11:10 – 11:30 הפסקת קפה

11:30 – 12:50 מושב שני: תרבות חומרית

יו"ר: ד"ר ירון פישר, האקדמית ליל מערבי

ד"ר פנינה רוזנברג, הטכניון, חיפה

"חפצי מעבר" של ילדי הקינדרטרנספורט כאתר זכרון

מר גדי כפיר, חוקר עצמאי

ציונות ומשחקי קופסה 1900-1948

ד"ר ערגה הלר, מכללת קיי, באר שבע

מעצבים ילדות ישראלית: בגדי ילדים באיור ובתיעוד ההיסטורי

12:50 - 13:30 ארוחת צהריים ושיבת אגודה

13:30 – 14:00 הרצאת מפתח: פרופ' זהר שביט, אוניברסיטת תל-אביב
"הגיהנום הוא הילדות" (תומס ברנהרד: Alte Meister, מייסטרים גדולים)

14:00 – 15:10 מושב שלישי: ילדות

יו"ר: ד"ר ורד טוהר, אוניברסיטת בר אילן
ד"ר צחי כהן, הקריה האקדמית אונו ומכללת הרצוג
מהותו וכישרונותיו של התינוק בספרות חז"ל
ד"ר אייל לוינסון, האוניברסיטה העברית ירושלים
על בנות ואבותיהן באשכנז בימי הביניים
ד"ר חזקי שוהם, אוניברסיטת בר אילן ומכון שלום הרטמן
יום ההולדת בישוב

15:10 – 15:20 הפסקת קפה

15:20 – 17:00 מושב רביעי: קולות הילדים 2

יו"ר: פרופ' אבנר גלעדי (אמריטוס), אוניברסיטת חיפה
ד"ר רונה אבישר לואיס, מכללת דוד ילין ואוניברסיטת חיפה
ילדי קדם - מודל מחקרי לבחינת ילדים וילדות בארץ ישראל
בתקופת הברונזה והברזל
גב' נעמה מורג זמונסקי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
בין חזון למציאות: כישלון ממשלת 'החזית העממית' בצרפת למגר את עבודות
הכפייה של ילדים באופיס דו ניז'ר
ד"ר דוד גדג', אוניברסיטת בן גוריון בנגב
ילדות מתמערבת במרוקו במחצית הראשונה של המאה העשרים
גב' אלה אילון, אוניברסיטת תל אביב
"מאד צחקנו כל הזמן": יתומי מלחמה ישראלים כותבים ממחנות קיץ באירופה 1954
סיכום הכנס ומחשבות לעתיד

מושב ראשון: קולות הילדים 1

יו"ר: ד"ר זהבית שנקולובסקי, מכללה אקדמית אשקלון

'לרעי היקר שלום וברכה...'

ילדות במושבות העבריות בראשית המאה העשרים בראי מכתבי ילדים

ד"ר גליה השרוני: החוג ללימודי ישראל, אוניברסיטת חיפה

galihash@gmail.co.il

משפחת יודילוביץ- דוד וציפורה, היתה מהמשפחות הדומיננטיות במושבה ראשון לציון משלהי המאה ה-19 ולאורך המאה ה-20. לאחר ששימש כמורה בבית הספר העברי בראשון לציון, נשלח דוד יודילוביץ להיות נציגה של חברת 'כרמל מזרחי' במצרים למשך 18 שנים: 1906-1924. בניו ובנותיו של יודילוביץ העבירו את שנות ילדותם בין ראשון לציון ומצרים. חלק מהזמן שהו הילדים עם אביהם ואמם באלכסנדריה, לעיתים חזרו למספר חודשים לראשון לציון, וכך חוזר חלילה. הניידות של המשפחה והפרידה של הילדים מחבריהם, חייבו אותם לכתוב אחד לשני בכדי לשמור על קשר ולהתעדכן בנעשה במושבה.

מכתביהם של ילדי ראשון לציון לילדי משפחת יודילוביץ- ישבעם ויפת, הם מקור ראשוני חשוב ללימוד על חיי המושבה בכלל, ועל עולמם של הילדים בפרט, תוך שהם חושפים את הפנים הפורמאליות, אך בעיקר את הצדדים הלא פורמאליים של חיי הילדים: מה עשו לאחר יום הלימודים, במה שיחקו, יחסי בנים ובנות, מצב בריאותם ועניינים נוספים. מכתבים אלו הם מבין המקורות המעטים המאפשרים לנו להעמיד תמונה חיה להלכי הרוח של ילדים ונערים במושבה בארץ ישראל דרך עיניהם שלהם וללא תיווך מצד המבוגרים.

בהרצאתי זו אשתמש במכתבים ככלי לשרטוט מאפיינים לילדות ארצישראלית במושבה ראשון לציון של ראשית המאה ה-20, ואטען שהפרקטיקה של כתיבת מכתבים חייביה את הילדים לא אחת לגבש עמדה, או להעביר אחד לשני דעות והשקפות אידיאולוגיות שהכירו בביתם הפרטי או בבית הספר בנוגע לנושאים מרכזיים בהם עסקה המושבה ואף הישוב כולו: שפה עברית, שמירה עברית, ותרבות מושבתית.

ופתאום – באנג! קראש! טינקל! טינקל!" תגובות של ילדים לתקיפות הצפלינים בלונדון בזמן מלחמת העולם הראשונה

ד"ר אסף מונד: אוניברסיטת תל-אביב

com.gmail@mond.assaf

"בשעה עשר וחצי ביום רביעי בלילה הצפלינים הגיעו לבקר אותנו", כתב ג'. סאנדל (Sandell) (תלמיד בבית-הספר פרינסטון סטריט ברחוב בדפורד בשכונת הולבורן בלונדון, אחרי שספינת האוויר הגרמנית ביצעה תקיפה בבירת האימפריה הבריטית בלילה ה-8 בספטמבר 1915". ברבע לאחת-עשרה שמעתי פיצוץ גדול, ולאחריו קול של גבר שצעק: 'לכבות את כל האורות'. התלבשתי במהירות והשכן בדירה ליד אמר לנו: 'בואו לכאן'. נכנסנו לבית שלו, ואמא שלי ניגשה לחלון וצעקה 'הנה הם'. הגעתי לחלון בדיוק בזמן כדי לראות את הצפלין נעלם מאחורי הגג. רצתי במורד המדרגות והשכן אמר לי 'הוא נפגע'. הצפלין נעלם מאחורי ענן לזמן קצר, אבל הוא חזר לאחר מכן ואז איבדתי קשר עין איתו. "מחקרים רבים וטובים נכתבו על חזית הבית הבריטית בזמן מלחמת העולם הראשונה, אך מעטים ניסו לבחון את חוויית היום-יום בבירה הבריטית בזמן המלחמה – וכמעט אף אחד מהם לא בחן את "המלחמה הגדולה" דרך עיניהם של הילדים בעורף. המלחמה, לפי המחקר שעליו מבוססת הצעה זו, נחווה על-ידי תושבי לונדון – ילדים ומבוגרים כאחד – לא רק כאירוע גלובלי בינלאומי, אלא גם כאירוע עירוני שעיצב את חוויית החיים בעורף. המלחמה הביאה לחזית הבית שורה של שינויים, אמיתיים ומדומיינים, כשאחד הבולטים שבהם הוא התקיפות של ספינות האוויר הגרמניות שגרמו למותם ולפציעתם של מאות אזרחים. מבין התגובות לתקיפות הללו, מעניינת במיוחד חווייתם של הילדים שנפלו לה קורבן, כפי שהיא נחשפת דרך מקור ייחודי ומרתק: אסופה של 48 חיבורים שכתבו ילדי בית-ספר בשכונת הולבורן שבלונדון, בגילאי 6-13, מייד לאחר שתיים מהתקיפות הקטלניות ביותר. מחיבורים אלו עולה לא רק קולם הנדיר של ילדי לונדון בזמן מלחמת העולם הראשונה, כפי שתועד בימי המלחמה עבור מחקרו של הפסיכולוג החינוכי צ'ארלס קימינס (Kimmins) אלא גם עדות לחוויית המלחמה של ילדים באשר הם בשעה שבה המלחמה מגיעה אל ביתם

עולמם של מוכרי העיתונים הקטנים בישראל

ד"ר עמוס בלובשטיין נבו: אוניברסיטת אריאל, אוניברסיטת בר-אילן

nevoam@walla.com

מוכרי עיתונים היו חלק בלתי נפרד מהנוף האורבני של ערים רבות בעולם, מאז המצאת עיתוני "הפני" בארה"ב ב-1833. מרבית המוכרים היו ילדים (בארה"ב רבים מהם הפכו ברבות הימים למיליונרים). הם היו "הצבע" של העיר הגדולה, "הרעש" שלה, לצד מוכרי הגזוז ושרכי הנעליים. תל-אביב זכתה "לארח" את התופעה החל משנות השלושים של המאה הקודמת ועד שלהי שנות הששים.

זהו מחקר ראשון, שמתאר את עולמם של מוכרי העיתונים הקטנים בישראל, שרחובות תל-אביב היו מקום פרנסתם העיקרי (התופעה הייתה קיימת גם בירושלים ובחיפה, אם כי במימדים קטנים). הם היו בני 5-17 כשיצאו לרחובות. הם נמנו על בני השכבות הנחשלות בעיר, מרביתם בני העדה התימנית, שנשלחו למכור עיתונים על ידי הוריהם, כדי לפרנס את המשפחות, או יצאו מיוזמתם לרחוב, כדי לחסוך כסף לסרט או לממתקים. ילדים אלה, שלעיתים הגיעו גם מחוץ לעיר, נאלצו לרוב לעזוב את בתי-הספר כדי להתפרנס, ועד מהרה חלקם התדרדרו לפשע והפכו לילדי רחוב. "הסמל המסחרי" שלהם היה הלבוש המרופט והרעש שהקימו, בהכרזם על כותרות העיתונים (האמיתיות והמומצאות) בקולי קולות, שהביאו "את תושבי העיר לידי ייאוש". פרנסי העיר היו חסרי אונים נוכח התופעה, שפגעה באיכות החיים של תושביה ובתדמיתה. המחקר מתבסס על חומרים ארכיוניים שטרם נחשפו ועל ראיונות עם בני התקופה שעסקו בילדותם במכירת עיתונים.

הוא בוחן את שורשי התופעה (בודק את המשברים במשפחות ומסביר, מדוע דווקא ילדים נקלטו בעבודה הזו, ומה זה עשה להם); את שיטות העבודה של הילדים (הורים הפעילו ילדים, נערים גדולים היו קבלני משנה של ילדים קטנים); את ההווי שלהם; את מערכת היחסים המורכבת שהייתה להם עם העירייה (הילדים הללו היו חלק מתופעת הרוכלים, שהשתלטו על העיר, אך זכו ליחס מיוחד ולמעורבות אישית של ראש העיר, ישראל רוקח. מצד אחד העירייה רדפה אותם, ללא הצלחה, באמצעות הפקחים, המשטרה ובתי המשפט במטרה להחזירם לבתי-הספר, אך מצד שני דאגה לציידם ברישיונות מיוחדים ובכובעים עם שם העיתון שמכרו, ואף גיבשה חוק עזר מיוחד); המחקר מתאר את העימותים עם העובדים הסוציאליים שניסו לשקמם; את המלחמות עם בעלי הקיוסקים שמכירותיהם נפגעו; את העימותים בין מערכות העיתונים לעירייה על רקע העסקת ילדים; את המאבק של תושבי העיר ברעש שהקימו; הוא מתאר גם כיצד העבודה ברחוב חידדה את חושיהם המסחריים והפכה את חלקם למצליחנים בבגרותם, ועוד.

מושב שני: תרבות חומרית

יו"ר: ד"ר ירון פישר, האקדמית ליל מערבי

"חפצי מעבר" של ילדי הקינדרטרנספורט כאתר זכרון

ד"ר פנינה רוזנברג: הטכניון, חיפה

pninarose@gmail.com

בעקבות פרעות "ליל הבדולח" אורגן מבצע קינדרטרנספורט, שבמהלכו (דצמבר 1938 – אוגוסט 1939) נשלחו כ-10000 ילדים מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כיה לאנגליה בתקווה שימצאו בה מקלט. רוב ניצולי הקינדרטרנספורט נטו לשמור על שתיקה ביחס למבצע ההצלה היחידי. השתיקה המתמשכת נבעה בעיקר מרגשי האשמה על שנצלו בניגוד לרוב בני משפחתם ומהטראומה הקשה של ניתוק בגיל רך והעברה ליעד לא מוכר, למשך זמן לא ידוע. רק ב-1989, לרגל יובל ה-50 של המבצע, התקיים בלונדון כינוס ראשוני של הניצולים, בו נחשפו פצעי העבר וטראומת הפרדה.

"התעוררות" זו, שהגיעה אט אט לידיעת הציבור, הניעה את האמנית פלור קנט ליזום וליצור את אתר ההנצחה הראשון למבצע ההצלה (2003). באמצעות פניה ל"ילדים" בקשה קנט לאסוף חפצים שהם הביאו עימם מהבית ושמרו אותם משך השנים, כסממן לקשר, לעיתים אחרון, עם הוריהם. פנייתה נפלה על אוזניים קשובות ומספר רב של חפצים – יומנים, מכתבים, צעצועים, בגדים ועוד – הועברו אליה. בליווי עדויות מרגשות מצד הילדים לשעבר שציינו, שעתה לראשונה הם חשים שהם יכולים ל"פתוח דף חדש" ולהיפרד מ"חפץ המעבר" שלווה אותם. חלק מהחפצים הוצבו בתוך וויטרינה דמוית מזוודה שקופה גדולת מידות (185/200 סמ'), שמוקמה בתחנת הרכבת ליברפול שבלונדון, מקום המציין את המפגש הראשון של הילדים עם אנגליה לאחר המסע הארוך והקשה, שנחקק בליבם כטעון רגשית. פרויקט ההנצחה נקרא "בשביל הילד" (Für das Kind), בהשראת כיתוב על קולב לבגדי ילדים שפולין וורמר (מקובסקי) תרמה לפרויקט, קולב שנארז על ידי אימה, אותה לא ראתה יותר. בשל חשש לבטיחות המוצגים, שכל אחד מהם היה החפץ החומרי היחיד שקישר בין ה"ילדים" לעברם, הם הועברו לאחר כשנתיים למשמורת במוזיאון המלחמה בלונדון והוויטרינה, שעוצבה על פי דגם מזוודה שליוותה את הילד מקס רובינסון במסעו ללונדון, פורקה. אולם קנט המשיכה בהנצחה. היא יצרה סדרה פיסולית מברונזה המתארת ילד וילדה ומזוודה, שמוקמו בתחנות רכבת בווינה ובפראג, בהן נפרדו הילדים מהוריהם וכן בתחנת ליברפול שבלונדון. בצד אתרי ההנצחה הוכנה תערוכה ניידת המציגה את צילומי החפצים של ה"ילדים" נתונים ב'מזוודות' שעל חזיתות הזכוכית שלהן הוטבעו טקסטים בכתב ידם של ה"ילדים" המתייחסים ל"חפץ המעבר". התערוכה, שהוצגה ברחבי אירופה, מצאה משכן קבוע בווינה.

ההרצאה תדון בשימוש הייחודי בחפציהם-מזכרותיהם של ה"ילדים" המעבירים את קול האבדן, התלישות והשכול שהושתק; בצד חשיבותם כ"חפצי מעבר" הרי שנכונותם להציג במרחב הציבורי הטעון (עבורם), לא רק שהפכה את הארכיון הפרטי האינטימי למקום של זכרון' (lieu de mémoire) קולקטיבי אלא שקפה גם חלק מתהליך שיקומי בו הם אפשרו לעצמם להרפות מעט מטרומת העבר.

ציונות ומשחקי קופסה 1900-1948

גדי כפיר: חוקר עצמאי

gadi.kfir@gmail.com

הרצאה זו תתמקד במשחקי קופסא שנוצרו בין תחילת הציונות והקמת מדינת ישראל. אלו נועדו מלכתחילה לשמש כשעשוע חברתי, בעיקר לדור הצעיר. במחקר שערכתי המשחקים משמשים ככלי מחקר המעיד "טביעת הרגל הציונית". המשחקים נוצרו על ידי גופים שונים: מוסדיים בעיקר, כתנועה הציונית, והקק"ל, שהיו "מגויסים למכירת" רעיונותיהם, וגופים פרטיים. התורמים העיקריים לייצור משחקים בארץ היו עולים חדשים, והביאו איתם ידע בתחומי המשחקים הגיעו בעיקר מרוסיה הגדולה (כולל פולין של אז), וגרמניה. במשחקים שולבו שלושה מושגים לאומיים ציוניים שהושפעו מהשינויים החשובים שחלו באירופה המרכזית והמזרחית במאות 19-20: ארץ, שפה ותרבות.

ארץ – הכוונה לארץ-ישראל - מופיעה כחלק אינהרנטי של המשחקים כתרבות חומרית במפה, שמות אזורים, מקומות, ישובים, הרים, צמחים, חיות, אירועים היסטוריים. בתיאוריהם המילוליים יש אמירות פוליטיות, ולעיתים יש בהם שאיפות לאומיות.

שפה – השפה העברית עברה שינויים משמעותיים מאז הייתה שפת ספרות הקודש בלבד, ונוספו לה מושגים חדשים בתקופת המודרנה. לעיתים מופיעה במשחק שפת אידיש כשפה חיה ושימושית. בתחילת התקופה בהיות היהודים בגולה ניתן למצוא במשחקים גם שפות אירופיות.

תרבות - מבטאת את החיים בתקופה בה נוצר המשחק, או את ההיסטוריה של העם היהודי, תרבותו ושימושו. למשל משחקי החגים מביאים את המסורת היהודית, בשילוב עם תרבות חומרית של החג והמועד, לעיתים מתקופות היסטוריות. מרכיבים תרבותיים-מסורתיים במשחקים מבטאים את חיי קיום קהילה ולאחריה את התשתית למדינה. משחקי הקופסה מהווים נדבך נוסף ביצירת התרבות והשפה בארץ ישראל.

מעצבים ילדות ישראלית: התפתחות בגדי הילדים בישראל משנות הארבעים ועד לשנות השבעים – באיור לילדים, בפרסום לילדים ובתיעוד ההיסטורי

ד"ר ערגה הלר: המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

heller@kaye.ac.il

התרבות העברית ביקשה, במודע, לעצב באחידות את הזהות העברית והציונית של הילדים היהודים בארץ ישראל, והיא רתמה לשם כך מערכות תרבות רבות. קריאה ופרשנות של מערכות אלה צריכה להיעשות מתוך הקשרן ההיסטורי והתרבותי (דר ואחרות 2007). אחת המערכות הנדונות פחות במחקר היא אופנת הילדים, שלכאורה הייתה שולית להבניית הזהות המקומית (הלמן 2012; גון 2008; דלות מונחים של בגדי ילדים בעברית בהשוואה למונחים אחרים: מונחי לשון ג' 1936; Esser, 2016). אלא שלא כך הוא, מסרים של לבוש לאומי/ציוני/עברי הועברו לילדים באמצעות טקסטים חזותיים שכוונו אליהם במישרין ובעקיפין לצד ביטויים ליטרליים של אופנה ולבוש "נכונים" (יבלונקה 2018).

הרצאה זו סוקרת את ממצאיו של מחקר השוואתי המקיף תיעוד מגוון של בגדי ילדים בשלוש קטגוריות: (1) איור לילדים בעיתונות הילדים העברית ובספרות העברית הארצישראלית; (2) תיעוד חזותי והיסטורי של ילדות ישראלית ושל גורמים בתעשיית הבגדים ובהתקנת בגדים לילדים; (3) פרסום ישיר ועקיף לילדים או פרסום המכיל דמויות ילדים מקומיות. ההרצאה מתמקדת במה שנתפס כ"אופנת ילדים" (או "בגדי ילדים") בשלושים השנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל (1948 – 1978). היא מציגה את השינוי ההדרגתי מהבניה ומהטפסה של דימוי אופנתי מחייב ואחיד של ישראליות – החוצה את כל הטקסטים החזותיים שבקורפוס – דימוי משתנה וסובלני יותר, לדימוי מגוון, המשתחרר מהלאומיות העברית והמאפשר בין השאר ביטוי אתני, אינדיבידואלי ופנים-מגדרי. עם זאת עודנו מקומי ("עברי") יותר מאשר ביטויי אופנת המבוגרים באותו הקורפוס.

מקורות נבחרים

גון, תור-רות. (2008). תרבות הארץ לתקופותיה כפי שהיא משתקפת בספרות הילדים המאוירת הישראלית. *הד הגן*, (2), 90 - 99.

דר, יעל ואחרות (עורכות) (2007). *ברוח הזמן: החזרת ספרות הילדים להקשר ההיסטורי-תרבותי*. תל אביב: מכון מופ"ת.

הלמן, ענת. (2012). בגדי הארץ החדשה: מדינת ישראל הצעירה בראי הלבוש והאופנה. ירושלים: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.

יבלונקה, חנה (2018). ילדים בסדר גמור: ביוגרפיה דורית של ילידי הארץ 1948 – 1955. ראשון לציון: ספרי ידיעות אחרונות.

מונחי לשון ג': הלבשה והנעלה, תרצ"ו (1936). תל אביב: האגוד להשלטת העברית.

Esser, Victoria Pearson (2016). **Clothing for children and teenagers: Anthropometry, sizing and fit.** Cambridge: Woodhead

מושב שלישי: ילדות

יו"ר: ד"ר ורד טוהר, אוניברסיטת בר אילן

ינוקא: מהותו וכישרונותיו של התינוק בספרות חז"ל

ד"ר צחי כהן, הקריה האקדמית אונו ומכללת הרצוג

Evic41@gmail.com

"מאז שחרב בית המקדש נתנה נבואה לתינוקות".... "אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן".... וביטויים רבים אחרים, מבטאים את יחסם הכללי של חז"ל לתינוקות. אף בספרות התקופה, הבלית, המצרית והיוונית מוכר יחס דו ערכי לילדים: כחסרי תוקף או מעמד משפטי מחד, אך כבעלי אינטואיציה חזקה המגלה לעיתים את האמת הנסתרת מעיני המבוגרים.

ברבים מסיפורי התלמודים והמדרשים מתואר התינוק כבעל תכונות יחודיות ואף סותרות: בעוד הוא אינו כשר לעדות, לא חייב במצוות, לא מורשה לפעול בשדה המסחר והקניין, הוא זוכה לעיתים להתייחסות כמי שנושא את דבר האל, ודבריו הסתמיים ניתפסים כנבואה. בדברי אנסה לעמוד מתוך ניתוח חלק מן המקורות, משניות, חומר תנאי, תלמודי, מדרשים שונים ועוד, העוסקים בתינוקות על תוכנותיהם האופייניות, אליהן התכוונו חכמים בדברם על התינוקות. אנסה לאפיין את התינוקות אליהן התכוונו חז"ל, ובפרט לעמוד על התכונות המאפשרות להם להיות נושאי דבר האל ומקיימיו של העולם.

התינוק בספרות חז"ל הוא מושג, טיפוס, דמות קיבוצית הנושאת מאפיינים משותפים. בדברי אנסה לעמוד מתוך ניתוח חלק מן המקורות, משניות, חומר תנאי, תלמודי ועוד, העוסקים

בתינוקות על תוכנותיהם האופייניות, אליהן התכוונו חכמים בדברם על התינוקות. לא אעסוק במחקר פילולוגי ובניסיון להבדיל בין רובדיהם ההיסטוריים של המקורות, אלא אניח כי התינוק הינו דמות טיפולוגית המשמשת את חז"ל כנקודת התייחסות כוללת, ובלי שאעמוד על פרטי השינויים הבין-דוריים והכרונולוגיים שחלו בין המקורות אותם נביא כאן, אם כי נדגיש את ההתפתחות שבין המקורות השונים. אנסה לאפיין את התינוקות אליהן התכוונו חז"ל, ובפרט לעמוד על התכונות המאפשרות להם להיות נושאי דבר האל בעיני החכמים הבודקים בהם. בדברינו נתמקד במיוחד בסגולותיו המאגיות של התינוק כחושף אמת וכמביא דברו של האל בעולם נטול נבואה ובמשמעויות ההלכתיות והחברתיות של השקפה זו.

“אבא למה הגבהת הקערה”: על בנות ואבותיהן באשכנז בימי הביניים

אייל לוינסון: האוניברסיטה העברית בירושלים

eyallevinson@gmail.com

הרצאתי תתמקד בעדויות שונות על יחסי אבות ובנותיהם בקרב יהודי אשכנז בימי הביניים. אטען כי ניתן, מצד אחד, להצביע על הציפיות החברתיות שהיו קיימות באשכנז לגבי היחס הראוי בין אבות ובנותיהם (במיוחד בקרב חברי האליטה הרבנית), ומצד שני, המקורות מעידים על קשת רחבה של התנהגויות שנעו מאהבת אבות לבנותיהן ודאגה לעתידן, ועד למקרים בהם אבות התכחשו לבנותיהן, סרבו לתמוך בהן, נטשו אותן לתקופות ממושכות או גרשו אותן מבתיהם. קיימת אף עדות חריגה לאב שבקש אישור רבני לרצוח את בתו שחרגה מהנורמות החברתיות. השאלה המצוטטת בכותרת ההרצאה: “אבא, למה הגבהת הקערה”, מתועדת בספר מנהגים מהמאה החמש עשרה וזו עדות לשאלה ששאלה ילדה במהלך ליל הסדר, ככל הנראה בעיר ורונה שבצפון איטליה בשלהי המאה הארבע עשרה. עם חלוף הזמן, ילדה זו נישאה לאחד מתלמידי אביה, ליעקב בן משה הלוי מולין (מהרי”ל), מגדולי רבני אשכנז במאה החמש עשרה. מהרי”ל, כך העלה על הכתב תלמידו, השתמש בסיפור זה להכרעת דיון בשאלת החובה ההלכתית לומר במהלך ליל הסדר “מה נשתנה”. מטרת השאלה היא לוודא שהילדים המשתתפים בסדר ערניים ומביעים עניין בטקס ובסיפור הגאולה. לפני שאמורים לשאול שאלה זו, נקרא עורך הסדר להרים את קערת הפסח וזאת בכדי למשוך את תשומת לב הילדים. היו רבנים באשכנז שטענו שאם אחד הילדים הקשה בעצמו קושיה, כמו למה מגביהים את הקערה, או למה מוזגים כוס שנייה של יין לפני האכילה (כנהוג בערב שבת שהאוכל מגיע לאחר כוס הקידוש), אזי ניתן היה לדלג על “מה נשתנה” ולהמשיך את קריאת ההגדה מ“עבדים היינו”. שאלת הבת את אביה “למה הגבהת הקערה”, היא עדות עקיפה אחת לקשר בין אבות ובנותיהם, וכן היא מאפשרת הצצה חטופה ונדירה לעולמה של ילדה יהודייה שחיה באירופה הנוצרית בשלהי ימי הביניים ולדינמיקה החברתית שהתנהלה סביב שולחן הסדר. אין בידנו

מקורות רבים מעין אלה. כמו כן, אין באפשרותנו להבין את עולמן של הילדות יהודיות בתקופה זו או את עולמם של הילדים אלא דרך כתביהם של גברים בוגרים חברי האליטה הרבנית. אולם, קריאה זהירה במקורות זורה אור על חיי היום יום של הילדות והילדים ומציגה תמונה רבת פנים ומרובדת של יחסי אבות ובנות באשכנז בימי הביניים התיכוניים והמאוחרים.

יום ההולדת בישוב

ד"ר חזקי שוהם: אוניברסיטת בר-אילן ומכון שלום הרטמן

hizky.shoham@gmail.com

ספרות המחקר על חלחול מושג הילדות הסנטימנטלית לא"י המנדטורית מתמקדת ביחסים שהתקיימו בין תהליך זה לבין תהליך היאחזותה של הלאומיות במרחב המזרח-תיכוני. בהרצאתי אבקש לטעון כי מושג הילדות הסנטימנטלית התפשט בישוב באופן בלתי-תלוי בלאומיות ובמידת-מה מנוגד לה רעיונית; זאת, באמצעות מעקב אחר דפוסי תפוצתן של מסיבות יום ההולדת במרחב המשפחתי בחברה היהודית בתקופת המנדט ואחר אופני מתן המשמעות לטקס זה כריטואל של אינדיבידואליזם נהנתני. המחקר יסתמך על עיתונים, מודעות פרסומת, עיתונות ילדים, עיתונות נשים וחומרים חינוכיים, כדי לבדוק כיצד, אחרי שכמעט שלא היה מוכר בישוב בתקופה העות'מאנית, המנהג השיג דומיננטיות מוחלטת בתקופת המנדט במרחב המשפחתי בישוב – ללא התנגדות של ממש. אטען כי תהליך זה משקף את השלטת מושג הילדות הסנטימנטלית עם מערכת טקסי החיים שנלוותה לו, שמקורה בעולם התעשייתי, ושהתמקדה בטובת הילד וריצוי תשוקותיו ולפיכך עודדה במשתמע אינדיבידואליזם נהנתני. מערכת סמלית זו לא קיימה התאמה רעיונית מלאה עם מרבית זרמי האידיאולוגיה הציונית ועם חיי היומיום של רוב קבוצות האוכלוסייה בא"י המנדטורית אך קנתה בכל זאת אחיזה עמוקה בזרם המרכזי של הישוב כשהיא מפעילה כוח על קבוצות חברתיות אחרות (כמו מהגרים שלא ממרכז/מזרח אירופה או חרדים) בשם טובת הילדים. ואולם בצד היחסים המתוחים בין הלאומיות והאינדיבידואליזם הנהנתני, הדומיננטיות שרכש יום ההולדת בתרבות המשפחתית בישוב ממחישה גם שימוש הדדי וחילוף חומרים תרבותי בין שתי התנועות הרעיוניות – בעיקר באשר ליישום תפיסות מודרניסטיות של הזמן כמוקד של זהות אישית וקולקטיבית, שבא לידי ביטוי גם בחגיגת ימי הולדת למוסדות, נקודות ישוב ודמויות ציבוריות. כך ייחשף כי האוריינטציה התרבותית הבורגנית-מערבית השפיעה על החברה הישובית יותר מכפי שנהוג לתאר בתמונה ההיסטוריוגרפית המקובלת.

מושב רביעי: קולות הילדים 2

יו"ר: פרופ' אבנר גלעדי (אמריטוס), אוניברסיטת חיפה

ילדי קדם

מודל מחקרי לבחינת ילדים וילדות בארץ ישראל בתקופת הברונזה והברזל

ד"ר רונה אבישר לואיס, מכללת דוד ילין ואוניברסיטת חיפה

ravissar@gmail.com

מחקרים על רשמיו ותוצריו של הילד בתרבות החומרית באתרים ארכיאולוגיים הינם מועטים. לעניות דעתי, מעט מאד עסקו בנושא זה, היות וילדות וילדים נחשבו (שלא בצדק) לנושא שולי, וכן בשל העובדה כי מבחינה ארכיאולוגית, לא פעם קשה להבחין האם ממצאים שונים קשורים או לא לילדים. אך לאור העובדה כי ילדים הם מרכיב דמוגרפי חשוב בתרבות האנושיות (עפ"י רוב ילדים מהווים אחוז ניכר באוכלוסייה, כארבעים עד שישים אחוז מכלל האוכלוסיה בקרב חברות קדומות), הרי שברור שהינם משפיעים גם על התרבות החומרית באתרים ארכיאולוגיים, ובתוקף כך על החוקרים להכיר בכך שילדים תורמים לעדות הארכיאולוגית, בין אם אנו החוקרים מסוגלים או לא לזהותם בתוך המכלול הארכיאולוגי והאתר אותו אנו חופרים.

חקר ילדים ומקומם במסגרת התרבויות אותם אנו לומדים הוא נושא קריטי בבואנו לשחזר תמונה אמינה של תרבויות קדומות. זיהוי מקומם של הילדים באתר והבנתנו את הממצאים הקשורים לפעילותם מגדילה את הבנתנו על האתר הארכיאולוגי. שופכת אור לא רק על מקומם ותפקידם של הילדים בעבר, אלא גם מעשירה את הבנתנו על תרבויות בעבר וכפועל יוצא מכך גם על תרבותנו אנו.

בהרצאתי אציג את המודל המחקרי שפיתחתי לבחינת ילדים וילדות בארץ ישראל בתקופת הברונזה והברזל. מודל המבוסס על מחקר שדה ארכיאולוגי ושואב מידע ממקורות רבים ומגוונים. נראה כיצד ניתן ללמוד על ילדים כחלק פעיל בתרבות העבר, מיום היוולדם, דרך גידולם, דרכי חינםם והיחס אליהם באמצעות המודל המחקרי והמחקר בתחום.

בין חזון למציאות: כשלון ממשלת 'החזית העממית' בצרפת למגר את עבודות הכפייה של ילדים באופיס דו ניז'ר

נעמה מורג-זמונסקי: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,

moragn@post.bgu.ac.il

לקראת סוף המאה ה-19 כבשה צרפת חלקים נרחבים במערב אפריקה והקימה בהם מיזמים שונים שתפקידם היה לבסס את שליטתה באזור ולהעמיק את ניצול המשאבים והתושבים. כשלונם של הפקידים הצרפתיים לגייס עובדים למיזמים אלו, הביא להטמעת מערכת עבודות כפייה של האוכלוסייה המקומית. על פי רוב נפלו קורבן למערכת זו גברים, אולם כפייה היתה גם מנת חלקם של נשים ושל ילדים.

בשנת 1936, עלתה לשלטון בצרפת 'החזית העממית', איחוד מפלגות שנקטו ברטוריקה ליברלית ובשיח של זכויות אדם. מטעם 'החזית' מונה מושל חדש למערב אפריקה הצרפתית, מרסל דה-קופה, אשר היה מעוניין לשים קץ לניצול במושבות ולהנחיל בהן צדק חברתי. לשם כך הוא מינה שליחה, מאדאם סאווינו, לסייר בפדרציה ולכתוב דו"ח על מצב הנשים והילדים בה. בין השאר הגיעה מאדאם סאווינו לאופיס דו ניז'ר (Office du Niger), מיזם צרפתי במסגרתו הוקמה מערכת השקיה אדירת מימדים בדלתת נהר הניז'ר, שיועדה לגידולי אורז וכותנה. המיזם היה מיועד להיות פרויקט הדגל של הפדרציה המערב אפריקאית וכדי להוציא אותו לפועל, העבירו הרשויות הצרפתיות בכפייה משפחות אפריקאיות לאזור, ונקטו באיומים ובאלימות על מנת לאלץ את כל בני המשפחות הללו לעבוד.

בהרצאה אדון בביקורה של מאדאם סאווינו באופיס דו ניז'ר על רקע שאיפת 'החזית העממית' לכונן בפדרציה משטר קולוניאלי 'נאור', ואתיחס לחלקים בדו"ח שכתבה העוסקים בעבודות כפייה של ילדים. באמצעות דו"ח זה ומקורות ראשוניים נוספים, אשרטט את הפער בין החזון הקולוניאלי של 'החזית העממית' לבין מצבם בפועל של הילדים באופיס דו ניז'ר, ואדון בכשלון הממשל הצרפתי לבטל את מערכת עבודות הכפייה.

ילדות במרוקו במחצית הראשונה של המאה העשרים

דוד גדג', אוניברסיטת בן גוריון בנגב

davidgedg@gmail.com

במחקר על יהדות מרוקו הילדות תופסת מקום שולי וחוקרים טרם עמדו על תרומתה הפוטנציאלית לחקר ההיסטוריה של הקהילה. נכתבו מספר מחקרים העוסקים בחקר החינוך ומוסדות החינוך במרוקו המתרכזים בעיקר במוסדות, באידיאולוגיה שלהם, במורים ובתכניות הלימוד והם אינם דנים בתלמידים או בחוויותיהם בבית הספר. מחקרים נוספים עוסקים בהיבטים של ילדות בחברה המסורתית במרוקו המתבססים בעיקר על מקורות רבניים, עדויות בכתב ובעל פה על אמונות עממיות, ומידע של מבקרים אירופים שסיירו במרוקו. למחקרים הקיימים שתי חולשות: לא הובאו בהם מקורות שנכתבו על ידי ילדים והסוגיות נדונות דרך עיניהם של מבוגרים בלבד, לעיתים מבוגרים זרים. בנוסף המחקרים עוסקים בילדות בחברה מסורתית בלבד ולא נותנים את הדעת על היבטים של ילדות בחברה מודרנית או ילדות בחברת מעבר, מחברה מסורתית למודרנית, כפי שהתקיימה במרוקו מסוף המאה התשע-עשרה ובמשך כל המאה העשרים. בהרצאה אבקש להציג את תמונה של ילדות במרוקו בראי שלושה מאמרים שכתבתי בשנה האחרונה ועוסקים בילדות במחצית הראשונה של המאה העשרים. בהרצאה אבקש לאפיין דגם של ילדות מתמערבת במרוקו וזאת באמצעות מקורות שכתבו ילדים ובני נוער בצרפתית ובעברית.

מאד צחקנו כל הזמן": יתומי מלחמה ישראלים כותבים ממחנות קיץ

באירופה, 1954

ella.ayalon@gmail.com

גב' אלה אילון, אוניברסיטת תל אביב

ב-1954 נשלחו ששה יתומות ויתומי מלחמה מישראל למחנות קיץ בהולנד, בלגיה ויוגוסלביה, שאורגנו עבור יתומי מלחמה ממדינות רבות. רשמיהם ומכתביהם של חמישה מהם, בני 11 עד 16, נדפסו בחוברת של "אגוד החיילים המשוחררים בישראל". מכתביהם הגדושה בפרטים, בעברית בת הזמן, ניתן ללמוד על החיים במחנות הקיץ, על יחסיהם עם משפחותיהם, ועל התפקיד הציבורי שקיבלו כאשר נשלחו למחנה. עוד ניתן ללמוד על טשטוש נסיבות ההתייתמות שלהם, טשטוש שלא היה אפשרי בגבולות הארץ.